

ARAS

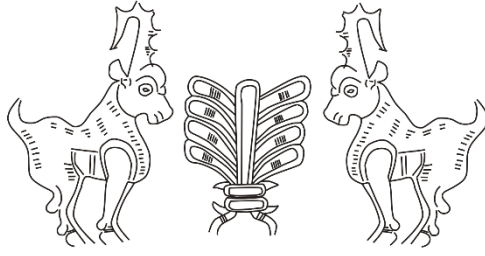
TÜRKİYE ESKİ YAKIN DOĞU ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF ANCIENT NEAR EASTERN STUDIES

4
2022

ARAS TÜRKİYE ESKİ YAKIN DOĞU ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF ANCIENT NEAR EASTERN STUDIES

TUJANES

SAYI / ISSUE 4

2022

ARAS TÜRKİYE ESKİ YAKIN DOĞU ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF ANCIENT NEAR EASTERN STUDIES

İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
Adına İmtiyaz Sahibi
Prof. Dr. İbrahim DEMİRTAŞ

Editörler / Editors
Dr. Öğr. Üyesi Rıfat KUVANÇ

Yazım ve Dil Editörü / Spelling and Language Editor
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Adıgüzel

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editor
Özden Dere

e-ISSN: 2717-6274

Aras Türkiye Eski Yakın Doğu Araştırmaları Dergisi uluslararası hakemli bir dergi olup, yılda bir kez online yayınlanmaktadır.

Yazışma Adresi / Correspondence Address

Aras Türkiye Eski Yakın Doğu Araştırmaları Dergisi Editörlüğü
İğdir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 76000 Merkez-İğdir, Türkiye
Faks: +90 476 223 00 17 Tel.:+90 476 223 00 10/4635

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tujanes>

e-mail: tujanes@gmail.com

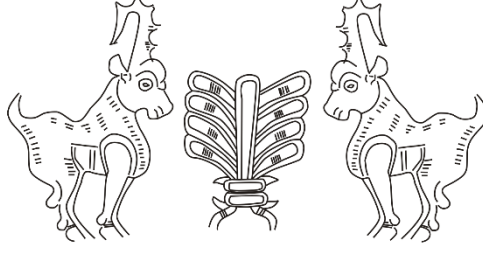
ARAS TÜRKİYE ESKİ YAKIN DOĞU ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF ANCIENT NEAR EASTERN STUDIES

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Erkan KONYAR (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail BAYKARA (Gaziantep Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Rıfat KUVANÇ (İğdır Üniversitesi)
Doç. Dr. Bilcan GÖKCE (İğdır Üniversitesi)
Doç. Dr. Bülent GENÇ (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Bilimsel Danışma Kurulu / Scientific Advisory Board

- Prof. Dr. Gülriz KOZBE (Batman Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemalettin KÖROĞLU (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Andreas SCHACHNER (German Archaeological Institute)
Prof. Dr. Mehmet IŞIKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. A. Tuba ÖKSE (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. R. Maria CZICHON (Uşak Üniversitesi)
Prof. Dr. Bahattin ÇELİK (İğdır Üniversitesi)
Prof. Dr. Goderdzi NARIMANISHVILI (Tbilisi State University)
Prof. Dr. Hasan BAHAR (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Stephan KROLL (Ludwig-Maximilians-University Munich)
Doç. Dr. Erkan KONYAR (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali OZAN (Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Haluk SAĞLAMTİMUR (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmail BAYKARA (Gaziantep Üniversitesi)
Doç. Dr. Metin ALPARSLAN (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Mahmut AYDIN (Batman Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER CONTENTS

Serpil KAHVECİOĞLU

Van Müzesi'ndeki Urartu Pectoralleri

Urartian Pectorals in Van Museum

ss/pp: 1-12

Rıfat KUVANÇ / Şilan AYDIN

Ağrı/Doğubeyazıt'taki Özel Bir Koleksiyondan Bir Grup Erken Demir Çağ Çanak Çömleği

A Group of Early Iron Age Pottery from a Private Collection in Doğubeyazıt/Ağrı

ss/pp: 13-36

Kazım ÖZKAN

Urartu Kralı II. Sarduri'nin Yaptırdığı Gugunaini Deresi Su Kanalı Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation of the Gugunaini Water Channel Built by The Urartian King Sarduri II

ss/pp: 37-48

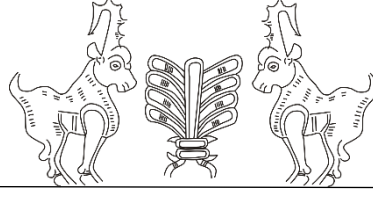

Pınar PINARCIK / Havva Seda ŞAHİN

Erken ve Orta Demir Çağında Kıbrıs-Anadolu İlişkileri

Cyprus-Anatolia Relations in the Early and Middle Iron Age

ss/pp: 49-67

Derleme Makalesi – Review Article
Başvuru / Submitted: 08.10.2022
Kabul / Accepted: 30.11.2022
DOI: 10.55169/tujan.es.1186129

ERKEN VE ORTA DEMİR ÇAĞINDA KIBRIS-ANADOLU İLİŞKİLERİ

PINAR PINARCIK * – HAVVA SEDA ŞAHİN **

Öz

Binlerce yıllık geçmişe sahip Anadolu ile Doğu Akdeniz'in önemli adalarından biri olan Kıbrıs, buldukları coğrafi konum, sahip oldukları doğal zenginlikler, uygun iklim koşulları ve geçiş noktası olmalarından dolayı her dönem yerleşime sahne olmuştur. Jeolojik yapı açısından Anadolu'ya bağlı olan Kıbrıs ile Anadolu arasında kültürel, ticari, siyasi etkileşim kaçınılmazdır. Hatta adanın bu konumu antik coğrafyacılar tarafından da vurgulanmıştır. Çalışma konumuz olarak Kıbrıs Anadolu ilişkilerini Erken ve Orta Demir Çağı ile sınırlandırdık. Neolitik Çağ'dan beri süregelen ilişkiler özellikle Bronz Çağı'nda yoğunlaşmıştır. Demir Çağı başlangıcında ticari faaliyetler ve kültürel ilişkiler azalmış olsa da yapılan çalışmalar sonucunda ele geçen maddi kültür buluntuları bu ilişkilerin sürdüğünü gösterir. Özellikle seramik geleneği, ticaret rotasını izlememiz açısından önemli bir göstergedir. Buna göre Anadolu'nun güneydoğu, güney ve batı bölgelerinde konumlanan yerleşimlerle daha yoğun ilişki görülürken, iç bölgelerle daha az etkileşim olmuştur. Makalemizde, bunu göz önünde bulundurarak Erken ve Orta Demir Çağı'nda Kıbrıs ve Anadolu'nun kültürel ve ticari ilişkilerini bölgesel olarak ele aldık.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Anadolu, Demir Çağı, ticaret, materyal kültür.

Cyprus-Anatolia Relations in the Early and Middle Iron Age

Abstract

Anatolia with thousands of years of history and Cyprus, one of the significant islands of the Eastern Mediterranean, have always been the scene of settlements due to their geographical locations, natural riches, and suitable climatic conditions, and is a transition point for thousands of years. Cultural, commercial and political interaction is inevitable between Anatolia and Cyprus, which is bonded with Anatolia in terms of geological structure. In fact, this location of the island was emphasized by ancient geographers. As our study subject, we limited the Cyprus-Anatolian relations to the Early and Middle Iron Ages. The relations that have been going on since the Neolithic Age intensified especially in the Bronze Age. Although commercial activities and cultural relations decreased at the beginning of the Iron Age, the material culture finds obtained as a result of the studies show that these relations had continued. In particular, the tradition of ceramics is an important indicator to follow the trade routes. Accordingly, while there was a more intense relationship with the settlements in Anatolia's southeast, south and west regions, there was less interaction with the inner regions. With this in mind, in our article, we have discussed the cultural and commercial relations between Cyprus and Anatolia in the Early and Middle Iron Age as regionally.

Keywords: Cyprus, Anatolia, Iron Age, trade, material culture.

* Doç. Dr. Pinar PINARCIK, Düzce Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Düzce/TÜRKİYE, E-mail:pinarpinarcik@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6757-1719.

** Havva Seda ŞAHİN (MA), Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Düzce/TÜRKİYE, E-mail:seda040986@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8293-4135.

EXTENDED ABSTRACT

Cyprus and Anatolia, which are at strategic points due to their geographical locations, are part of a whole in terms of geological structure. Therefore, the relationship between them is inevitable. Obsidian and small finds unearthed in settlements such as Khirokitia, Shillaurokambos, and Tatlısu-Çiftlikdüzü at Cyprus in the Early Neolithic Age show the cultural and commercial relations between Cyprus and Anatolia. It is known that there were intense migrations from Anatolia to the island during the Chalcolithic Age. Considering the findings unearthed, some researchers suggested that the Chalcolithic Culture came to the island from Tarsus. Ceramic finds of similar forms support this. During the Bronze Age, these relationships intensified. In fact, as a result of this communication, Cyprus witnessed great social and economic changes. Overseas trade increased during that period. Copper and ceramics played a dominant role in these relations.

During the Iron Age, the cultural and commercial activities between Anatolia and Cyprus continued, but these relations decreased especially in the Early Iron Age. As a result of the social events that developed with the Late Bronze Age, the island suffered a serious market loss. The finds showing the cultural and commercial interactions of the island with Anatolia during the Early and Middle Iron Age generally came from settlements located in the southeast, south, and west regions of Anatolia. There is no extensive data pointing to direct contact with the interior regions. The region where the relations between Cyprus and Anatolia were most intense was the Cilicia region. The region had been coming to the forefront due to its natural resources, important mineral reserve points, and fertile plains, as well as being located at the junction of the trade routes that were used extensively during the period. Until the end of the 8th century BC, the material culture of Cilicia, even ceramic production as the most, shows a strong resemblance to the island of Cyprus.

Nagidos, Soli, and Yumuktepe in Mersin; Gözlükule in Tarsus; Karatepe, Sirkeli Höyük, and Tatarlı, Misis, Tepebağ Höyük in Adana; Al-mina, Sabuniye Höyük in Hatay; Kinet Höyük in Dörtyol, where scientific studies are continued today, are the important settlements showing relations between Anatolia and Cyprus. Soli and Kinet Höyük are very important in terms of being port cities. Perge in Pamphylia, Patara in Lycia, Komama/Şeref Höyük in Pisidia, Miletos in Ionia, Pedasa in Caria, and some finds in Phrygia show these relations.

Most of the finds recovered from the settlements consist of ceramic vessels. As a result of the studies, the ware groups determined to be from Cyprus or to be local products imitating Cyprus are as follows: Black on Red, Monochrome Ware, White Slip Ware, Red Lustrous Wheel-made Ware, and Bichrome Ware. When ceramics are analyzed in terms of their forms, craters with four handles, spouted jugs with basket handles, bowls, cooking pots, skyphoi, bowls with omphalos, ring-bottomed vessels, and fragments of oil lamps were found as the most. Apart from these finds, the amphorae exhibited in Silifke, Marmaris, Bodrum, and Tarsus museums are very important in terms of showing the olive oil trade between Cyprus and Anatolia. In addition to the Early Iron Age ceramics, there are some similarities between Cyprus and Anatolia in terms of tomb architecture and terracotta figurines. It is stated that the monumental tomb architecture, which had not been seen on the island before, was transferred to Cyprus by Anatolian influence. In addition, although there are not many examples, the interaction is seen in the art of sculpture.

In our study, we examined the cultural and commercial relations between Anatolia and Cyprus

in the light of material culture finds. Although there have been social events and political balance changes throughout the ages, the cultural and commercial relations between Cyprus and Anatolia have never been completely interrupted, and despite the decline from time to time, they have managed to maintain their continuity. And again, considering the location of both geographies, these relations will continue in the future as they do today.

Giriş

Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs güneyinde Mısır, güneydoğusunda Suriye, kuzeybatısında Rodos Adası, batısında Girit Adası ve Yunanistan, kuzey yönünde ise en yakın komşusu olan Türkiye (Anadolu) yer alır (Somuncuoğlu 2003: 25). Türkiye'nin 70 km açığında yer alan ada jeolojik yapı olarak Anadolu'ya bağlıdır. Bu durum göz önüne alınarak bölgeyle ilgili araştırma yapan bilim insanları Kıbrıs Adasını, Anadolu'nun güney kıyılarına paralel uzanan III. jeolojik zamanda oluşmuş Toros Dağ sistemi içerisinde ele almaktadır (Gürsoy 2002: 370). Bunun yanı sıra Kıbrıs, önemli bakır rezervleri, ılıman iklimi, floral zenginliği, önemli limanları ve Anadolu, Mısır, Ege, Mezopotamya gibi köklü medeniyetlerin kurulduğu bir bölgede geçiş noktası olması nedeniyle geçmişten günümüze kadar birçok devletin dikkatini çekmiş ve bunlarla bazen ticari bazen siyasi ilişki içinde olmuştur.

Makalenin ana konusunu, Erken ve Orta Demir Çağı'nda Kıbrıs ve Anadolu'nun kültürel ile ticari ilişkileri oluşturmaktadır. Aşağıda bu ilişkiler bölgesel bazda ele alınmıştır¹.

Kilikia Bölgesi

Demir Çağı'nda Anadolu ve Kıbrıs arasındaki ilişkilerde Kilikya Bölgesi, önemli bir nokta olma özelliğini sürdürmüştür. Bölge, doğal kaynaklar, önemli maden rezerv noktaları ve verimli ovalara sahip olmasının yanı sıra dönemin yoğun olarak kullanılan ticaret yollarının birleştiği noktada yer alması nedeniyle ön plana çıkmıştır. Ayrıca deniz kıyısındaki konumu sebebiyle de güneybatı Anadolu, Orta Anadolu, Ege, Kıbrıs, Mısır ve Suriye ile yakın ilişkiler kurmuştur (Küçük 2008: 6). MÖ 8. yüzyılın sonuna kadar Kilikya'nın maddi kültürü, hatta en çok seramik üretimi, Kıbrıs adasıyla güçlü bir benzerlik gösterir (D'Agata 2022: 264). Süregelen bu yakınlık kültürel anlamda etkileşimi beraberinde getirir. Seramik üretimi açısından bu iki bölgenin benzerlik ve farklılıklarını ele alan D'Agata, "*Misis yerleşiminin bu konuda en iyi örnek olduğunu*" aktarır. Misis², ticaret yollarının kontrolünde stratejik öneme sahip, dönemin ticari merkezlerinden biridir. Misis'te yapılan kazılar, kabaca MÖ 9. ve 8. yüzyılların ikinci yarısında, Grek, Kıbrıs ve az miktarda da Levant'tan yapılan ithalatı içeren verileri gün ışığına çıkarmıştır (D'Agata 2022: 264). Anna Lucia D'Agata, Misis'teki seramik üretiminin çoğunlukla yerel üretime işaret ettiğini ileri sürer. Ancak burada, Demir Çağı Kıbrıs'ına özgü üretilen White Painted (WP), Bichrome, Black on Red (BoR), Red Slip (RS),

¹ Bu çalışma Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı'nda kabul edilen "Erken Demir Çağı'nda Kıbrıs Anadolu İlişkileri" konulu Yüksek Lisans Tezi'nden üretilmiştir.

² 14 seviye halinde incelenen Misis höyükte yapılan kazılar sırasında Demir Çağı'na ait olduğu belirlenen 13. seviye Demir Çağı IIA (MÖ 950-850?) ve 12. seviye Demir Çağı IIB'den (MÖ 850-760/750) seramik buluntuları ele geçmiştir. 13. seviyedeki buluntular Demir Çağı II'ye ait Cypro-Cilician seramikler, el yapımı kavanozlar ve Kıbrıs ithali mallardır. Kıbrıs ithali mallar Cypro-Geometrik II-III'e tarihlenir (Novak vd. 2017:168-169). 12. seviyede, sıvıların boşaltılması için kullanılan Cypro-Cilician ve Kıbrıs ithali seramikler ele geçmiştir. Kıbrıs ithali olan seramik buluntuları Cypro-Geometrik III'e tarihlenir (Novak vd. 2017: 168-169).

Black Slip (BS) ve Plain Ware gibi kaplar da ele geçmiştir. Üretimdeki üslup ve teknolojik benzerlikler Kıbrıs ile ilişkileri destekler. Bu konu hakkında birtakım tartışmalar olsa da Anna Lucia, MÖ I. binyılın başlarında Kıbrıs üslubundaki seramik örneklerinin yerel olarak üretildiğini kabul eder. Kıbrıs'ta hem ithal hem de yerel olarak üretilen figürlü vazolar Kilikya'da çok nadir bulunmuştur. Misis'te Kıbrıs'tan ithal edilen mallar çoğunlukla Paphos'ta üretildiği düşünülen parfümlü yağların ticareti ile ilgili olma olasılığı yüksek tutulan BoR testicikleridir (D'Agata 2022: 266). Anna Lucia, MÖ I. binyılın ilk yarısında Kilikya'da değişen maddi kültürün köklerini bölge dışında aranması gerektiğini ileri sürer. Bölgede yaygınlaşan tüm boyalı seramik türünün üretim teknolojisi açısından Kilikya'ya yabancı olduğunu, hatta bu seramiklerin kökeninin Kıbrıs olduğunu belirtir ve hatta bu yüzden Kilikya'daki Demir Çağı'nı karakterize eden maddi kültürün gelişimindeki itici gücün Kıbrıs olduğunu söyler (D'Agata 2022: 269). MÖ 9. ve 8. yüzyıllarda Doğu Akdeniz'in şekillenmesinde, konumuz özelinde Kilikya'nın kültürel ve ekonomik gelişiminde Assur'un saldırgan politikalarının etkili olduğu görülür. Kilikya'nın seramik üretiminde Kıbrıs'ın Salamis ve Amathus yerleşimlerinden etkilenmesi bu görüşü destekler. Misis'in tipik seramik üretiminin Al Mina'da, Sidon'da ve Kilikya'nın bazı yerleşimlerinde görülmesi, Kıbrıs'ın belli başlı merkezleriyle ekonomik anlamda önemli ortaklıkları olduğunu ya da en azından Salamis ve Amathus ile özel bir ilişki geliştirdiklerini gösterir. D'Agata en azından Tarsus'tan Sidon'a kadar uzanan kıyı yerleşimlerinin Kıbrıs kültürüyle benzer olduğunu kabul edildiğini aktarır (D'Agata 2022: 269). Kısacası Kıbrıs ve Kilikya arasında ortak çanak çömlek üretimi iki ülke arasındaki derin kültürel ve siyasi bağların açık göstergesidir. Tüm bunların yanı sıra, ithal edilen sınırlı mal grubu –Grek mutfak kapları ve kokulu yağ kapları- aradaki ticari alışverişin bölgeselden çok, Misis'in yerel seçkinlerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğu belirtilir (D'Agata 2022: 269, 270).

Adana İli, Kadirli İlçesi'nin 25 km güneydoğusundaki Ceyhan Nehri kıyısında bulunan Karatepe yüksekliği 22 metre olan bir tepe üzerinde konumlanmıştır (Darga 1984: 371). Alanda yapılan kazı çalışmaları sonucu ele geçen buluntular Kıbrıs ve Anadolu arasındaki etkileşimi göstermesi açısından önemlidir. Karatepe boya bezemeli seramikleri teknik, profil, boyama ve bezeme motifleri bakımından Kıbrıs Demir Çağı Cypro-Geometrik III tip III (MÖ 850-700) ve Tarsus Orta Demir Çağı seramikleri ile benzerlik göstermektedir (Darga 1984: 386-387). Kıbrıs ve Tarsus gibi merkezlerde Cypro-Geometrik III döneminin erken evresinde ortaya çıkan "Black on Red" yani "kırmızı üzerine siyah" paralel çizgilere sahip seramikler Karatepe ve Domuztepe kazılarında da ele geçmiştir. Ele geçen seramikler yapım tekniği, biçimi ve bezeme tekniği olarak incelendiğinde birbirlerine benzedikleri görülmektedir (Darga 1984: 398). Bunun yanında Karatepe'de ele geçen bir diğer buluntu grubu, ufak boyutlu kaplar grubunda sınıflandırılanlardır. Bu seramik parçaları Kıbrıs Red-slip vazoları ile benzerlik göstermektedir (Darga 1984: 380).

Kinet Höyük, Al-Mina'nın kuzeyinde, İskenderun Körfezinin doğusunda denize 500 m'lik bir mesafede konumlanmış durumdadır (TAY-Kinet Höyük) Erken Demir Çağı'na tarihlenen III. evrede Cypro-Geometrik I-II seramik buluntuları ele geçmiştir (Eslick vd. 2017: 179). M.H. Gates başkanlığında yürütülen höyüğün kazılarında siyah ve kırmızı renkli geometrik bezemelere sahip çanak formlu kaplara ve akıtacaklı testilere rastlanmıştır (Arslan 1998: 19). Bu kap formları Orta Demir Çağı'nda Kıbrıs ve Kilikia'ya özgüdür. Bu nedenle Kuzeydoğu Akdeniz'deki yerleşimler arasındaki kültür aktarımlarını ve ticari yayılımı göstermeleri açısından önem teşkil etmektedirler (TAY-Kinet Höyük). Kinet Höyük'te 1998 yılında yapılan çalışmalarda Orta Demir Çağı'nda seramik üretimi yapıldığı tespit edilen üç fırın keşfedilmiştir.

Bu fırınlarda kendilerine has yerel kapların yanı sıra Kıbrıs tipi kapların da üretildiği bilinmektedir (Arslan 1998: 20).

Mersin-Yumuktepe, Mersin kent merkezinde yer alır. Höyüğün bulunduğu alandan geçen yollar ticari ve kültürel ilişkileri kolaylaştırmıştır. Bu sebepten çok erken dönemlerden itibaren kültürlerin bir araya geldiği bir nokta konumunda olmuştur. II. binyılın ikinci yarısında Hitit etkisinde kalan yerleşim, Demir Çağı ile beraber Kıbrıs, Fenike ve Yunan Yarımadası ile ilişki kurmuştur (Caneva-Köroğlu 2010: 66). Kilikya'nın diğer merkezlerinde olduğu gibi Yumuktepe'de de bol miktarda Kıbrıs tipi seramik ele geçirilmiştir (Caneva-Köroğlu 2010: 78). Yumuktepe'de ele geçen kırmızı üzerine siyah bant bezemeli kapların yerel üretim olduğu düşünülse de, konu hakkında çalışma yapan bilim insanları tarafından Kıbrıs malı oldukları da ileri sürülmüştür. Yumuktepe'de ayrıca Cypro-Geometrik III Dönemi'ne ait Beyaz Boyalı seramik ele geçmiştir. Bu kapların bezemesinde birbirine paralel ince çizgiler ve konsantrik daireler kullanılmıştır. Bu tip kaplar Kilikia Bölgesi'nde yer alan diğer Demir Çağı yerleşkelerinde de ele geçmiştir (Özaydın 1999: 50). Yerleşkede ele geçen Kıbrıs seramiği tip olarak iki gruba ayrılmıştır. İlk gruptaki seramiklerin hamur rengi turuncu, az miktarda kum ve kireçtaşı karışımı, sarıya çalan bej bir astara sahip ve yüzeyleri pürüzlüdür. Süsleme için kullanılan bezemeler siyaha dönük mat koyu kahverengi ile açık renk bir astar üzerine yapılmışken, ikinci grup seramiklerin hamur rengi grimsi ve yeşilimsi, astarları parlak ve hamurun kendi renginde yapılmıştır. Süsleme için kullanılan bezemeler ise oldukça özenlidir (Özaydın 1999: 50).

Kilikia Bölgesi'nin önemli yerleşimlerinden biri olan Gözlükule'de yapılan kazı çalışmaları sonucunda birden fazla Kıbrıs tipi Kilikia seramiği pişiren fırın saptanmıştır (Caneva-Köroğlu 2010: 78). Elde edilen verilere göre fırınların Kıbrıs-Geometrik II'de üretime başladığı ve en fazla üretimi de Kıbrıs-Geometrik III'te gerçekleştirdikleri ortaya çıkmıştır (Erhan 2009: 30). Bu fırınlar Kıbrıs ile Kilikia arasındaki yoğun ilişkileri göstermesi açısından önem teşkil etmektedir (Caneva-Köroğlu 2010: 78). Gözlükule'de bu ilişkileri gösteren diğer önemli buluntu grubu seramiklerdir. Bunlarda yerel üretim ve bezeme stili kullanılmış olmasına rağmen mal özellikleri açısından aynıdır. Yapılan çalışmalar sonucu ele geçen buluntu grubunun yüzde yirmilik bir kısmının Kıbrıs ithali geriye kalan yüzde seksenlik kısmının ise yerel üretim olduğu gözlemlenmiştir (TAY-Gözlükule). Gözlükule'deki Demir Çağı'na ait evlerde çok fazla terracotta figürin ile karşılaşmıştır. Bu figürinler genelde Kıbrıs tipi atlı figürinlerden oluşmaktadır. Ayrıca Demir Çağı Kıbrıs kontektlerinden gelen düğme gözlü, kafasında başlığı bulunan, yalın bir biçimde üretilmiş insan figürinleri de ele geçen buluntular arasındadır (TAY-Gözlükule). Burada ele geçen bir diğer buluntu grubu ise ok uçlarıdır³ (Dardeniz 2017: 9). Erken Bronz Çağı II döneminde bir kralın yönetimi altında olan yerleşimin Kıbrıs'la yoğun ilişkiler içerisinde olduğu bilinmektedir (Dardeniz 2017: 8).

Sirkeli Höyük, Kıbrıs ile erken dönemden itibaren ticari ilişkilerde bulunmuştur. Burada Geç Bronz Çağı'nın başından itibaren Kıbrıs kökenli seramikler görülmektedir. Höyükte 2006-2007 yılları arasında yapılan kazı çalışmalarında Demir Çağı'na ait seramik buluntularının Kıbrıs seramiği ile benzerlik gösterdiği gözlemlenmiştir. Alanda Bichrome, Red on Black, White Painted tekniği ile üretilmiş seramik gruplarına bolca rastlanmıştır (Novak-Kozal 2010: 44). Kıbrıs seramiğine emsal olan bu seramik türlerinin, Kıbrıs mallarını taklit ettiği ya da Kıbrıs'tan

³ Ok ucu, bir okun sivri ve saplanma özelliğine sahip delici kısmına denir. Ok uçları çakmaktaşı, obsidyen, bakır ve bakır alaşımları, demir gibi birçok farklı malzemeden yapılabilir (Dardeniz 2017: 9).

ithalat yoluyla Sirkeli'ye getirildiği düşünülmektedir (Novak vd. 2008: 301). Höyüğün kuzeybatı terası A alanında yürütülen çalışmalarda, Kıbrıs Orta Demir Çağı seramiklerinin yoğunluğu dikkat çekici bir durumdur (Novak-Kozal 2010: 43). Höyükte Kıbrıs ile ilişkileri gösteren diğer arkeolojik veri mezarlardır. Mezarların tarihi ile ilgili kesin bir kanıt elde edilememekle birlikte, Kıbrıs'taki Geç Tunç Çağı ve Demir Çağı mezarlarıyla tipolojik benzerliklerinin olduğu ileri sürülmektedir. Mezarların etrafında az miktarda Hellenistik ve Roma dönemine ait buluntu da ele geçmiştir. Mezarların varlığı, bölgenin MÖ I. binyılın başlarında zaten mezarlık olarak kullanıldığını olasığını ortaya koymaktadır (Kozal 2016).

Tatarlı Höyük Demir Çağı tabakalarının büyük çoğunluğu Hellenistik yerleşimin oluşturduğu yıkıma maruz kalmıştır. Üzerinde Hellenistik Döneme ait mimari unsurların olmadığı ve tahribata uğramamış çok az bir bölüm vardır. Yapılan çalışmalarda ele geçen veriler neticesinde IIIb 1 tabakasının Orta Demir Çağı'na (MÖ 850-609) ait olduğu anlaşılmıştır (Girginer-Girginer 2020: 219). Bu çalışmalar sırasında ele geçen Black on Red (BoR) minyatür testiler, kâseler, derin kaseler, çömlekler, fincanlar, dipler ve gövde parçaları üzerinde yapılan analizler sonucunda, minyatür testilerin Gjerstad'ın yaptığı ayrımına göre, yoğunlukla Kıbrıs Black on Red I-II ile uyum gösterdiği, Gözlükule ve Karatepe'deki örnekler ile benzeştiği gözlemlenmiştir (Girginer-Girginer 2020: 219). Ayrıca alanda ele geçen seramik buluntularının yanı sıra bir hayvan figürinine (Girginer vd. 2016: 445) ve Orta Demir Çağı'nın sonlarına tarihlenen bir mekân ortaya çıkarılmıştır. Mekânda, Kıbrıs bağlantılı Black on Red tek kulplu iki testicik ile birlikte ağırşak ve ağırlık da ortaya çıkarılmıştır (Girginer-Girginer 2020: 220).

Adana il merkezinde olan Tepebağ Höyük'te yapılan kazılar sırasında Demir Çağı'na ait mimari ve seramik buluntuları ele geçmiştir (Şahin 2017: 7). Bu yerleşim yerinde tespit edilmiş olan Kıbrıs malı White Slip II “milkbowl/süt kapları” da Kıbrıs-Anadolu arasındaki ilişkiyi gösterir (Şahin 2017: 9).

Nagidos, Mersin'in Bozyazı İlçesi'ndeki Anamur'un 10 km. doğusunda yüksek bir alan olan Paşabeleni Tepesi üzerine konumlanan kent, Samos, Kıbrıs, Mısır, İonia, Attika ile ticari ilişkilerde bulunmuştur (Durugönül 2007: 3-4). Kentin akropolünün güney yönünde ele geçen seramiklerin yoğun olarak Kıbrıs etkisi gösterdiği anlaşılmıştır. Bu seramiklerde Kıbrıs ve Kilikia Bölgesi'ne has basit bant grupları veya konsantrik dairelerden oluşan bezemelerin kullanıldığı görülmüştür (Durukan 2007: 46). Bu seramik grubu Kıbrıs'ta yoğun biçimde karşılaşılan Kıbrıs Tipi Boyalı kaplardır. Bu kaplara Kilikia Bölgesi'ndeki diğer kentlerde de rastlanmaktadır. M. Durukan (2007: 47), “*Kilikia Bölgesi'nin Demir Çağı seramiğinin Kıbrıs'ın etkisi altında mı kaldığı yoksa Kıbrıs'ın mı Kilikia'daki seramik üretiminin tesirinde kaldığını söylemenin zor olduğundan bahseder ve MÖ III. binyıla kadar köklü bir seramik kültürü olan Kıbrıs'ın kendisine çok yakın bir noktada bulunan Nagidos'un seramik gelişimini etkilemesinin oldukça normal olduğu görüşünü*” belirtir. Nagidos'ta ele geçen Kıbrıs'la paralellik gösteren seramik formları arasında birden çok amphora formu vardır. Birinci tip olarak adlandırılan amphora grubuna ait parçalar Kıbrıs'ta yoğun bir biçimde ele geçirilmiş olanlarla benzerdir. Her ne kadar form ve bezeme tekniği Kıbrıs seramiklerini yansıtsalar da kil özelliklerine bakıldığında yerel üretim malı olabileceği de düşünülebilmektedir (Durukan 2007: 50). Bu tip seramik form ve bezemelerine Kıbrıs'ta Bichrome III ve IV grup seramiklerinde yoğun olarak rastlanmaktadır. Ayrıca Nagidos seramiklerinde görülen yatay bant grupları Kıbrıs amphoralarının olmazsa olmaz bezeme öğesidir. Aynı seviyeden çıkan diğer kap formları ise Kıbrıs White Painted IV Ware skyphoslar'dır (Durukan 2007: 51). Nagidos'ta ele

geçen ikinci tip amphoralar Kıbrıs'ta yoğun olarak kullanım gören amphoralarla benzerlik gösterir. Bu amphoralar Kıbrıs IV ve V. Tip seramiklerinde yaygındır. Kıbrıs seramikleri arasında Bichrome IV Ware, Bichrome V Ware, Bichrome Red I (IV) Ware ve Bichrome Red II (V) Ware grubu görülür (Durukan 2007: 51). Alanda ele geçen amphora buluntusu Kıbrıs ve Anadolu arasındaki zeytinyağı ve şarap ticaretini göstermesi açısından önemlidir (Şenol-Aşkın 2007: 272). Ayrıca alandaki diğer buluntuların yanında ele geçen Tanrıça Aphrodite figürünü, kentin ilk kuruluşundan itibaren Nagidos üzerindeki kuvvetli Kıbrıs etkisini göstermesi açısından oldukça önemlidir (Küçük 2008: 41).

Al Mina, Hatay'ın Asi Deltası ve Samandağ Körfezi yakınlarında sahil şeridinde konumlanmış olan kent, MÖ 8. yüzyılda yoğun olarak kullanılmıştır. Ele geçen buluntular arasında lüks tüketim malları ve çeşitli ithal eşyaların olması büyük ticaret ağına sahip bir merkez olabileceğini desteklemiştir (Yıldırım 2019:185; Pamir 2009: 270). Kazılar sonucunda ele geçen ithal ve lüks tüketim mallarının çeşitliliği Kıbrıs, Mısır, Batı Anadolu kıyıları hatta kıta Yunanistan'a kadar olan ticari ilişkileri göstermektedir (Pamir 2009: 270). II. Sargon'un tahta geçişi ile birlikte Fenike limanlarının en önemlisi olan Sur antik kentindeki siyasi kontrol Assur İmparatorluğu'na geçer. Radner-Vacek bu değişimin Kıbrıs ve Al-Mina arasındaki ekonomik ilişkiyi daha da yoğunlaştırmış olma ihtimalini ileri sürer. Arkeolojik veriler de bu ilişkiyi destekler. Alanda Kıbrıs seramik buluntularına yoğun biçimde rastlanmıştır. (Radner-Vacek 2020: 125, 152). Ele geçen kap formları, içki, servis ve depolama kaplarını içermektedir. Yine White Painted Ware, Bichrome Ware ve az miktarda Black on Red Ware olmak üzere çeşitli Kıbrıs malları ele geçmiştir. Al Mina'da yapılan kazılarda 9. seviyede MÖ 8. yüzyıla ait Kıbrıs seramikleri çıkmış (Hodos 2008: 60; Radner-Vacek 2020: 144) 6. ve 5. seviyelerdeki MÖ 7. yüzyılın 2. yarısında bu Kıbrıs seramiklerinin düşüşe geçtiği görülmüştür (Radner-Vacek 2020: 144). MÖ 7. yy başlarında ithal Kıbrıs seramiklerinin taklitlerinin yerel üretimle yapıldığı görülmüştür. Ele geçen Kıbrıs tipi skyphosların dış yüzeyleri dalga motiflidir. İyi şekilde fırınlanmış seramikler yerel üretim seramik formundan farklıdır. İç yüzeyleri Kıbrıs etkisi gösteren seramikler firmisli yerel üretimlerin aksine bantlı bir bezemeye sahiptir. Ayrıca alanda Kıbrıs terracota figürinlere de rastlanmıştır. Ancak bunların ticari bir mal mı yoksa Kıbrıslı tüccarlara ait kişisel eşyalar mı oldukları henüz belirlenememiştir (Radner-Vacek 2020: 144).

Soli Pompeipolis, Akdeniz kıyısında, Mersin'in 11 km güneybatısında, günümüz Viranşehir kentine konumlanır. Soli Pompeipolis kentinin Doğu yamacında yapılan kazı çalışmaları sırasında Arkaik ve Demir Çağı malzemelerinin ağırlıkta olduğu açık alanların iç ve dip bölümlerinden (D8, D9) Kıbrıs White Slip II (Kıbrıs Beyaz Astarlı) tipine ait üç seramik kap parçası ele geçmiştir. Bunlar Kilikia Bölgesi'nde nadir bulunan tipte seramikler olduğundan, Geç Bronz Çağı'ndan itibaren Kıbrıs-Anadolu ticari ilişkilerini ve ticaret rotalarını göstermesi açısından önem arz etmektedir (Yağcı 2003: 516). Soli Höyük'te 2005 yılı kazılarında G7 ve H8 açmalarından MÖ 8.- 7. yüzyıla ait olduğu belirlenen Kıbrıs tipi beyaz astar üzerine mor renkte boya ile yapılmış kafes bezemesinin bulunduğu bir gövde parçası ele geçmiştir (Yağcı 2007: 177). E7 açmasında yapılan çalışmalarda MÖ 7.-6. yüzyıl Kıbrıs beyaz astar üzerine siyah gamalı haç ve şevron bezemeleri ile süslenmiş "White Painted IV" seramik grubuna ait kapalı kap gövde parçalarına rastlanmıştır. G7 ve H8 açmalarında, Orta (MÖ 850-700) ve Geç Demir Çağı'na (MÖ 700-600) ait konsantrik daire bezemeli ve yatay şeritlerin olduğu gövde parçaları ele geçmiştir. Buluntular Soli'nin MÖ 7. ve 6. yüzyılda Kıbrıs ile yoğun ticari ve kültürel bağlarını göstermesi açısından önem arz etmektedir (Yağcı 2007:178).

Antakya’da yer alan Sabuniye Höyüğü (TAY-Sabuniye Höyük) güneydoğu yönünde, dar bir terasta ve batı kesitinin güney ucunda yapılan çalışmalarda (Pamir 2014: 141) ele geçen seramik buluntular Geç Bronz II ve Demir Çağı I-II’ye tarihlenmektedir. Demir Çağı’na ait buluntuların arasındaki ithal mallar Cypro-Geometrik Black on Red (kırmızı üzerine siyah) ve White Painted (beyaz boyalı) kaplardan oluşmaktadır (Pamir-Nishiyama 2014: 301). Kazı çalışmasının yapıldığı bir diğer açma olan E açmasında, birden fazla çöp çukuru ve bu çukurlara bağlanan, belli bir forma sahip olmayan kanalvari yapılar belirlenmiştir. Belirlenen bu çukur ve kanalların bir kısmında perdahlı ve kırmızı astarlı Demir Çağı II seramik parçaları, boyalı ve boyasız yerel üretim kaplar ve Kıbrıs ithali Bichrome ve kırmızı boyalı kap parçaları bulunmuştur (Pamir-Nishiyama 2014: 305). Doğusunda ve güneybatısında yapılan çalışmalar sırasında bol miktarda seramik parçaları ele geçmiştir. Ele geçen seramik buluntuları arasında Demir Çağı II dönemine tarihlenen pişirme kabı, krater formu kaplar, yerel üretim seramikler ve az sayıda Kıbrıs ithali parçalara rastlanmıştır (Pamir-Nishiyama 2014: 306-307). Yine Woolley tarafından Sabuniye’de keşfedilen Kıbrıs üretimi süt kaseleri Kıbrıs Anadolu ilişkileri açısından önem arz etmektedir (Radner-Vacek 2020: 152).

Mersin Silifke Müzesi’nde de Kıbrıs ile ilişkileri gösteren buluntular vardır. Bunlar arasında amphoralar başı çekmektedir. Müzedeki eserler arasında 7 tip⁴ amphora grubu tespit edilmiştir. Bunlardan sepet kulplu amphoraların Kıbrıs üretimi olduğu düşünülmektedir. Sepet kulplu amphoralar, Doğu Akdeniz’de üretimi yapılan en erken grubu oluşturur. Ancak üretim yeri ile ilgili fırın ve atık kalıntılarının hala bulunamamış olması Suriye-Fenike ve Kıbrıs’ta olabileceği görüşünün kabul görmesine sebep olmuştur. Bunu destekleyen bir veri ise, Kıbrıs’ta ele geçen bir sepet kulplu amphora’nın üzerindeki (Alkaç 2013: 109) Kıbrıs hece alfabesi (syllibik) ile yazılmış yazıtın saptanmasıdır (Şenoğlu 2013: 93). Bu buluntu sepet kulplu amphora tipinin Kıbrıs’ta üretilmiş olma ihtimalini pekiştirmiştir. Bunun yanı sıra Kıbrıs-Salamis’teki MÖ 7. yüzyılın ortası ve 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen katmanlarda bol miktarda ele geçmiş olması da, üretim yerinin Kıbrıs⁵ olabileceği düşüncesini kuvvetlendirmiştir (Alkaç 2013: 109). Silifke Müzesi’nde bu forma ait iki amphora belirlenmiştir. Ağız kenarları tamamıyla kırılmış olan ilk örneğin dikey kesitli yuvarlak kulpları vardır ve bu kulpların yüksekliği ağız kenarlarından yüksektir. Amphoranın gövde kısmı kalın ve ovaldir. Omuz kısmından gövdeye geçiş erken dönem amphoralarının yaygın özelliği olan keskin bir biçimde verilmiştir. Gövde düz, kaide bölümüne doğru daralıp sivrilmiştir (Alkaç 2013: 110-111). Bu formun erken örnekleri 65-70 cm yüksekliğe ve gövde bölümleri de bu yüksekliğe orantılı bir genişliğe sahiptir (Aslan 2015:324). Bu amphoranın benzerleri Taşucu, Bodrum ve Marmaris müzelerinde ve Kelenderis, Tell Keisan kazılarında ele geçmiştir. Amphoralar MÖ 7. yüzyıla tarihlendirilir. Kil yapıları Kıbrıs üretimi olduklarını düşündürmektedir⁶ (Alkaç 2013: 110-111).

Silifke Müzesinde sergilenen ve Kıbrıs Anadolu ilişkilerinin kesintisiz bir şekilde sürdüğünü

⁴ Sepet Kulplu Amphora, Suriye-Filistin Grubu Amphorası, Kıbrıs-Kuzey Suriye Tipi Tek Kulplu Amphora (MÖ 5. ve 3. yüzyıl), M 239 Amphorası, Late Roman 1 Amphorası B ve C formları, Late Roman 4 Amphorası (Gaza Bölgesi), Mısır Amphorası/Amphores Egyptiennes (AE) 5-6 (Alkaç 2013: 109).

⁵ Yine Beyrut’ta ele geçen aynı form amphoralar olmuştur. Bunlar üzerinde yapılan çalışmalara göre üç farklı kil numunesi tespit edilmiş bu da amphoraların Kıbrıs haricinde Levant Bölgesi’nde de üretiminin yapılmış olabileceği varsayımını düşündürmüştür

⁶Müzedeki ikinci grup amphoraların ağız kısmı dışa doğru yuvarlatılmış ve boyun kısmı kısadır. Kulpları omuzun üzerinden başlar ve oval kesitli dikey kulplardır. Kulplar ağız kenar kısımlarını aşarlar. Gövde kısmı silindirik ve en çok genişlediği noktada ince yivler bulunmaktadır. Amphora gövdeden kaideye doğru sivri bir form almaktadır. Amphoranın dış yüzeyi astarlıdır. Ancak bu grup MÖ 5. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Katkı maddeleri ve kil yapılarından dolayı Kıbrıs üretimi oldukları düşünülmektedir (Alkaç 2013: 110-111).

ortaya koyan bazı buluntu grupları vardır. Bunlar arasında Kıbrıs-Kuzey Suriye Tipi Tek Kulplu Amphoralar yoğunluktadır. Üretim yeri tam olarak belirlenemeyen bu amphora grubu MÖ V. ve III. yy arasına tarihlenmiştir. Yaygın olarak Kıbrıs, Filistin ve Suriye’de ele geçen amphoralar, Kilikia, Mısır, Lübnan, Mezopotamya ve İran’ın iç bölümlerinde de saptanmıştır (Alkaç 2013: 112). İlişkiler açısından diğer önemli gruplar ise; Roma Dönemine tarihlenen Kelenderis Zemer 41 (Pinched Handle) ve Late Roman 1 Amphora buluntularıdır. Zemer 41 amphoralarına Kilikia Bölgesi’nde çokça rastlanmıştır. Bu amphora türünü Doğu Akdeniz’de ilk olarak üreten yer Kıbrıs’tır. Ancak Kelenderis’te ele geçen bu amphoralar yoğunlukla Kilikia yerel üretim mallarıdır (Tekocak-Zoroğlu 2013: 113). Late Roman 1 amphora buluntusu ise Kilikia’nın ve Kıbrıs’ın kıyı şeritlerinin açıklarındaki batıklarda ele geçmiştir. LR1 olarak adlandırılan bu amphora tipi Kilikia, Seleukeia Pieria, Kıbrıs ve Rodos’ta yapılan kazı ve survey çalışmaları sonucu saptanmıştır (Alkaç 2013: 114).

Pamphylia Bölgesi

Antalya’da konumlanan Perge antik kentinde yapılan kazılar sırasında, kentin Akropolisi’nde ele geçen Demir Çağı buluntuları arasında yerel üretim mallarının dışında Cypro-Geometrik I ve III’e (MÖ 1050-750) ait Kıbrıs malı seramikler bulunmuştur. Bu malların çoğunluğunu Cypro-Geometrik III grubu seramikler oluşturmaktadır. Alanda MÖ 7. yy itibarı ile Arkaik Dönem seramikleri de ele geçirilmiştir. Bunların içerisinde Kıbrıs’tan ithal edilen Black on Red, White Painted ve Bichrome V parçaları vardır (Özdizbay 2008: 843). Perge’de ele geçen buluntular, bölgenin Doğu Akdeniz’deki stratejik konumu sebebiyle, erken çağlardan itibaren Kıta Yunanistan, Ege adaları, Kıbrıs, Suriye, Fenike ve Mısır arasındaki deniz ulaşımının ve ticari faaliyetlerin olmazsa olmaz uğrak ve durak noktalarından biri olduğunu ispatlar niteliktedir (Arca vd. 2011: 288).

Lykia Bölgesi

Patara, Akdeniz Bölgesi’nde günümüzde Antalya Körfezi ve Fethiye arasındaki Teke Yarımadası’ndaki Gelemiş Köyü’nde konumlanmıştır (Öner-Akbulut 2015: 70). Lykia’nın en önemli liman kenti olan yerleşke Xanthos Vadisi’nin ağız kısmında konumlanmasından dolayı, bölgenin dış dünyayla ilişkisini sağlayan önemli bir nokta olmuştur (Alanyalı 2005: 2). Yapılan çalışmalar neticesinde M-16 açmasından Kıbrıs üretimi seramikler ile benzerlik gösteren çeşitli tekniklerde boyanmış (bichrome) ve Kıbrıs malları ile benzer form yapısına sahip seramik buluntuları ele geçirilmiştir. Kıbrıs’a atfedilen bu buluntu grupları MÖ 7. yüzyıla tarihlenmektedir (Aktaş vd. 2015: 91-92).

Pisidia Bölgesi

Antik Çağda Pisidia’nın en büyük höyüğü olan Komama/Şeref Höyük (Polat Becks 2014: 228) Burdur İli’nde yer alır (Özsait-Özsait 1996: 361). Yapılan bilimsel çalışmalar sonucunda Kalkolitik Çağ’dan Roma Dönemi’nin sonuna kadar yerleşim gördüğü saptanmıştır (TAY-Komama/Şeref Höyük). Arkaik Döneme ait buluntular içerisinde Kıbrıs ithal seramikleri mevcuttur. Bunlar, açık tonda astar üzerine Bichrome, kırmızı astar üzerine kızıl kahve ve konsantrik bezemeleri barındıran seramiklerdir (Becks -Polat Becks 2017: 256).

İonia Bölgesi

Ege Bölgesi'nde yer alan Miletos, Aydın İl merkezinin batısında konumlanmıştır (TAY-Miletos). Aphrodite kutsal alanında yapılan çalışmalar sonucunda Fenike, Rodos, Mısır, Kıbrıs, Lakonia, Etrüsk, Korinthos, Attika, Phrygia kökenli olduğu bilinen birçok buluntu ele geçmiştir. Bu buluntuların arasında MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısı ve 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlendikleri bilinen sunu objelerinin neredeyse yarısı Kıbrıs ve Mısır menşeli mallardır (Eren 2019: 77-78). Kentin Kutsal alanındaki eserlerin çoğu, alandaki bothrostan elde edilmiştir (Niewöhner 2014: 617). Bothrosta ele geçen bir diğer buluntu grubu ise Kıbrıs'a ait pişmiş toprak figürünler oluşturmaktadır (Graeve 2009: 139). Bu figürünlerin çoğu MÖ 7. yüzyıl Dedalik Stil kadın figürünleridir. Alanda ele geçen diğer Kıbrıs buluntuları ise kireçtaşından oturur pozisyonda koç başlı bir tanrı figürü⁷ ile yine kireçtaşından yapılmış, koç taşıyan bir erkek figürüdür (Graeve 2009: 137).

Karia Bölgesi

Pedasa, Muğla İli, Bodrum (Halikarnassos) İlçesi'nde konumlanmış olan antik yerleşimlerden biridir (TAY-Pedasa). Yapılan bilimsel çalışmalar Ege ve Doğu Akdeniz kültürleri arasındaki ilişkileri kavrayabilmek açısından oldukça önemli sonuçlar vermiştir (Özer 2017: 41). Kekova adası, Gökova Kepçe Burnu ve Çaycağız Koyu batığı önemli veriler sunmaktadır. Bu batıklardan Kekova Adası ve Gökova Kepçe Burnu'nda sepet kulplu Kıbrıs amphoraları ele geçmiştir. Bu amphoralardan günümüzde Marmaris Müzesi'nde de sergilenmektedir (Marmaris Müzesi). Marmaris Çaycağız'da amphoraların yanı sıra mortarlar ile karşılaşılmış ve bu mortarların Arkaik Dönem'de gemi kargolarının yüklerinin içerisinde bulunduğu belgeler ile ispatlanmıştır (Özer 2017: 43). Pedasa'da ele geçen Kıbrıs kökenli mortarlar Athena Kutsal Alanı'nın güney yönünü sınırlandıran doğu batı doğrultusunda uzanan büyük çaplı teras duvarının arka tarafına atılan dolgu malzemeleri arasında da ele geçirilmiştir (Özer 2017: 42). Bu mortarların büyük bir bölümünün, yapılan çalışmalar neticesinde Kıbrıs/kuzeydoğu Akdeniz bölgesi üretimi olduğu kabul gören mallarla benzer özelliklere sahip oldukları anlaşılmıştır. Özellikle kil ve form olarak Kıbrıs mortarlarına benzemektedir (Özer 2017: 43-44). Mortarların, iki coğrafya arasında kurulan kültürel ve ticari ilişkileri pekiştirdiği, süreç içinde ticari değere sahip mallara dönüştükleri ileri sürülmüştür (Özer 2017: 50).

Pedasa'da ele geçen Kıbrıs ilişkili bir diğer buluntu grubu ise fibulalardır. Yapılan mezar kazılarında ortaya çıkarılan fibula örneklerinin form özellikleri açısından Akdeniz ve Ege'nin geniş bir bölümünde yayılım gösterdiği belirtilmiştir⁸. Pedasa ve Asarlık fibulaları ile alakalı örneklerle, Vergina, Voulokalyva (Halos), Lefkandi, Attika, Skyros ve Kamerios'ta rastlanılmaktadır. Özellikle Kıbrıs'ta benzer formda fibula örnekleriyle çokça karşılaşılmaktadır (Özer 2018: 44-45).

⁷ Kutsal alanda bulunan heykelticiklerin Zeus-Amon betimi olduğu düşünülmektedir (Özkan 2007: 99).

⁸ E. Caner, yapılan mezar kazılarında ortaya çıkarılan fibula örneklerini Karia üretimi mallar olarak tanımlamıştır. Son dönemde bölgede yapılan çalışmalarla bu tür içerisine yeni örneklerde dahil edilmiştir. Mezar 1 ve 13'te ele geçen fibulaların yay kısmını sınırlandıran iki adet boğumu olması, yuvarlak kesitli oluşları, çift halkadan oluşan spiralin boğumunun hemen kenar kısmından başlaması, iğne yuvasına uzanan bölümün dörtgen kesite sahip olması benzer özelliklerini oluşturmaktadır. Ancak Mezar 1 de ele geçen fibula daha yuvarlak ve dışa taşan boğumlara sahiptir ve boğumlarının üstünde kazıma çizgilerle yay kısmının ortaya doğru daha bariz bir biçimde şişkinleşmesinden ötürü, yatay, üstü kazımasız boğumları ve yay bölümünün Mezar 1 örneğine göre daha az şişkinleştiği Mezar 13 örneğinden farklı özellikler ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra iki mezarda ele geçen buluntular arasında boyut farkı da söz konusudur. Mezar 13 buluntusu daha küçük boyuttadır ancak form özellikleri açısından E. Caner, Tip IId grubu içerisine dahil olduğunu belirtmiştir (Özer 2018: 44-45).

Phrygia Bölgesi

Phrygia, önemli ticaret yolları üzerinde yer alması ve yerleşimlerinin genellikle kavşak noktalarında konumlanması nedeniyle Anadolu ticaretinde aktif bir rol oynamıştır. Sahip olduğu bu karayolu bağlantıları ile özellikle doğu ve batı liman kentlerine ulaşımı mümkün kılmıştır. Kıbrıs Phrygia arasındaki ilişkiyi gösteren en önemli buluntu grubu seramiklerdir. Erken Demir Çağı Phryg seramiğinde Kıbrıs etkisi görülür. Bittel'den aktaran Özkaya;

“Phryg ve Kıbrıs seramiklerinde kullanılan gölge görüntülü betimleme tekniğini; Scheffold, konsantrik dairelerin, bitkisel motiflerin ve çeşitli geometrik bezemelerin kullanımında benzerlikler olduğunu dile getirmiştir. Akurgal ise bu tezlerin dışında benzerliklerin olduğunu fakat bunların doğrudan Kıbrıs'a atfedilemeyeceğini ve Doğu Grek'in bu aktarımı sağladığını dile getirirken Kıbrıs ile Phrygler arasında bazı kültürel ilişkilerin olabileceğine değinmiştir. Kıbrıs Demir Çağı seramiklerinin temelde Anadolu-Phryg geleneği kap biçimlerine benzediğini, fakat bezemelerinde kullanılan kuşaklar, sık ve kalın bantlar ve tamamen boyanan alt gövdeleri ile Grek Geometrik seramikleri ile daha çok benzerlik taşıdıklarını belirtir. Özkaya, kap formlarında da farklılıklar olmasına rağmen Kıbrıs malları arasında bulunan zoomorfik vazolar ve emzikli testi gibi bazı formların benzerlik gösterdiğini, bu benzerliklere rağmen yine de Kıbrıs ve Phrygia arasında seramik geleneği açısından elle tutulur bir bağlantı kurulmadığını aktararak MÖ 8. yüzyılda Kıbrıs ve Anadolu arasındaki kültürel bağlantıları tam anlamıyla aydınlatacak bir veriye rastlanmadığını dile getirir” (Özkaya 1995: 169).

Bunun yanı sıra Tümülüs P'de yapılan kazılar sırasında ele geçen buluntular arasında, kırmızı üzerine siyah bezemeli bir lekythos ve bir kâse vardır. Bunlar Anadolu'da bilinen muhtemel Kıbrıs ürünleridir (Özkaya 1995: 170). Ancak Tümülüs P'de ele geçen buluntuda kullanılan hamur türü Mısır mavi seramik hamur yapısıyla bire birdir ve daha çok mezarlarda bulunan minik sürahi tipi kapların yapımında tercih edilmiştir. Kıbrıs'ta tercih edilen üst tonlar ise doğrudan Kıbrıs'tan gelmeyip, Suriye, Kilikia ve Filistin üstünden gelmesi olasılıklar dâhilindedir. Tümülüs III'te ele geçen kâsenin ise kulp kısımlarındaki nilüfer çiçeği bezemeli tepelikler (hotoz), hem Kuzey Suriye ile hem de Kıbrıs ile benzerlik göstermektedir (Berk 2011: 72).

Phryglerin ticari ilişkilerinde kullandıkları bir diğer buluntu fibulalardır. Phryg halkı Anadolu'da fibula kullanımının öncülerindedir ve bunu Antik Yunan uygarlığı ile kurdukları iletişim sonucu öğrenmişlerdir (Birecikli 2010: 226). Ancak Ege Adaları, Kuzey Suriye, Luristan ve Kıbrıs'a kadar geniş bir alanda görülen fibulaların ilk defa hangi uygarlık tarafından kullanıldığı ve yayılımının nasıl gerçekleştiği konusunda net bir bilgi yoktur (Erdan 2015: 124). Phrygia'da fibulalar konusunda en çok buluntu veren yer Gordion'dur. MÖ II. binyılda Avrupa, Akdeniz havzasında kullanım gören bu malzeme Orta Miken Devri bitmeden Kıbrıs, Kilikia, Ortadoğu'ya kadar yayılım göstermiştir (Birecikli 2010: 226). Özkaya, Muscarella'nın yaptığı çalışmalar sonucu bazı Phryg fibula modellerinin çıkış noktasının Kıbrıs olduğunu savunsa da bunlara bir örnek gösteremediğini söyler (Özkaya 1995: 169-170).

Phryglere ait omphaloslu kâse türlerinin bilinen en erken örneklerine W Tümülüsü'nde rastlanmıştır. Köken olarak Phrygler ile ilişkilendirilen bu omphaloslu kâselere Kıbrıs, Kıta Yu-

nanistan ve Etrüsk uygarlıklarında da rastlanılmıştır (Erdan 2015: 123). Kıbrıs Adası'nda ise Akdeniz coğrafyasında yaygın olarak ele geçmiş Phryg bronz eseri iki kâse ele geçmiştir. Ancak yine de verilerin kısıtlılığı bir kültürel ilişkinin varlığından bahsetmeyi mümkün kılmamaktadır (Özkaya 1995: 171).

Kıbrıs'ta Bulunan Diğer Maddi Kültür Buluntuları

Kıbrıs Anadolu ilişkilerine örnek teşkil eden buluntulardan bazıları günümüzde Kıbrıs Müzesi'nde sergilenmektedir. Müzede, 1935/a 76 no.lu, Lefkoniko Kutsal Alanı'nda ele geçen, Cypro-Achaic II periyoda (MÖ 600-500) tarihlenen 33 cm yüksekliğe sahip, oturan erkek figürü MÖ 8. yüzyıl Anadolu eserlerini yansıtmaktadır. Heykel, konik sivri uçlu, iki yana bakan bir başlık takar. Üzerinde sağ kolunu örtecek şekilde yukarıya doğru katlanmış bir khiton vardır. Sol kolu vücudunun yanında konumlanırken, sağ kolu kıvrık pozisyonundadır. Frontal pozisyonda duran heykelin ayakları bitişik vaziyette konumlanmıştır. Başındaki başlık türü Kuzey Suriye ve Güney Doğu Anadolu'da MÖ 8. yüzyılda görülürken, bu Kıbrıs kireçtaşı heykel MÖ 7. yüzyıla tarihlenir (Georgiou 2012: 262).

Demir Çağı ile birlikte Kıbrıs'ta mezar yapılarında da bazı değişimler yaşanmıştır. Marki'de ele geçen bir bebeğe ait küp mezar önceki dönemlerde Kıbrıs'ta görülen bir gömü türü değildir. Ancak Erken Bronz Çağı Anadolusunda nispeten yaygındır. Bu ve benzeri veriler Bronz Çağı'nın erken evresinde Anadoludan Kıbrıs'a bir göçün gerçekleştiğini göstermesi açısından önemlidir (Georgiou 2012: 96). Cypro-Geometric ve Cypro-Achaic dönemde ana kayaya oyulan geleneksel oda mezarlar Kıbrıs'ta kullanılmaya devam edilmesine rağmen bu mezar türleriyle aynı dönemde adada, daha önce bir örneğine rastlanmayan, adadaki kraliyet aileleri gibi üst statüdeki kişiler için yapılan ve sosyal statüdeki üstünlüğü belirtmek için yapıldığı düşünülen, taştan anıtsal mezar tipi görülmüştür (Georgiou 2012: 97-98). Adada bu anıtsal mezar mimarisinin önceki dönemlerde bir öncülü olmamakla birlikte bu tipe ait mezar türlerinin bazılarının Anadolu etkili olduğu görülmektedir. Adadaki en güzel örneklerine ise Salamis'te rastlamaktayız. Kesme blok taşlardan yapılan mezarın küçük bir mezar odası ve dromos'u vardır. Mezarın dromos kısmı bol miktarda fildişi parçalar, mobilyalar, bronz kazanlar ve seramiklerin oluşturduğu abartılı ölü hediyeleri ile doldurulmuştur. Bazı mezarlarda ölen kişinin at arabası ve atıyla gömüldüğü de gözlemlenmiştir (Georgiou 2012: 97-98). Bu anıtsal mezar tipi özellikle MÖ 1. binyılda önemi iyice artan Salamis kentinin dönem içerisindeki refah ve bolluk seviyesini göstermesi açısından da oldukça önemlidir (Özgünel 2007: 2).

Sonuç

Kıbrıs ve Anadolu buldukları coğrafi konumdan dolayı birbiri ile komşu olmanın yanı sıra bir parçanın bütünü olmuştur. Kıbrıs adası ile Anadolu arasındaki ilişki Neolitik Çağ'da⁹ başlamıştır. Khirokitia (Erzen 1976: 98), Shillaurokambos (Bodet 2018: 75) ve Tatlısu-Çiftlikdüzü (Şevketoğlu 2017: 16) gibi yerleşim yerlerinde ele geçen obsidyen ve küçük buluntular bu ilişkiyi ispatlamaktadır. Kalkolitik Çağla beraber adaya Anadoludan yoğun göçün yaşandığı görülür. Bu dönemde özellikle Anadolu'daki Tarsus yerleşimi ile ilişkiler gözlenir. Benzer forma sahip seramik buluntuları bu ilişkiyi destekler (Karageorghis 1982: 30-31). Bronz Çağı öncesi adada metal teknolojisi ile ilgili herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Adaya, metal işleme tekniğinin olasılıkla Anadolu'dan getirildiği genel kabul görür (Brown-Catling 1975: 12

⁹Kassianidou, Anadolu'dan ithal edilen obsidyenin, Erken Çanak Çömleksiz Neolitik'e tarihlendirildiğini aktarır (Kassianidou 2022: 74, dipnot 8).

Webb 2022: 38). Metal işleminin öğrenilmesi ile birlikte Kıbrıs'ta başlayan ekonomik yükseliş sonucu adanın diğer kültürler ile etkileşiminin daha da arttığını, çeşitli sanat dallarının ve toplumsal yapının da buna istinaden gelişim gösterdiğini söylemek mümkündür. Orta Bronz Çağın ikinci yarısından sonra çarkın bulunması ile daha kolay biçimde üretilen beyaz astar üzerine kırmızı boya ile yapılmış hayvan betimlemeli seramiklerin benzerlerine Troia-Yortan'da rastlanması Anadolu ve Kıbrıs arasındaki kültürel ve ticari faaliyetleri göstermesi açısından önemlidir. Yine Troia'da ve Kuzeybatı Anadolu'da üretilen gri astarlı seramiğin az sayıda da olsa Kıbrıs ve Levant kıyı yerleşimlerinde ele geçmiş olması tartışma konusu olsa da, bu ilişkiyi destekleyen bulgulardandır. Seramik parçaları üzerinde yapılan kimyasal analiz, Troia'nın kapları ile aynı yapıda olduğunu gösterir (Kozal 2010: 15). Hititler, İmparatorluk Çağı'nda Kıbrıs adasını hâkimiyeti altına almış, adayı suçlular için sürgün yeri olarak kullanmış (Latifova 2013: 363; Özkan 2007: 85) ve aynı dönem içerisinde önemli bakır rezervlerinden faydalanmışlardır. Bronz Çağı boyunca bakır rezervleri ve diğer maddi unsurlar -zeytinyağı, sedir ağacı, şarap ve çeşitli baharatlar- sayesinde ada, Levant Bölgesi, Ege ve Mısır ile sıkı ilişkiler kurmuş ve yoğun ticari faaliyet sürdürmeyi başarmıştır.

Demir Çağı'nda Anadolu ve Kıbrıs arasındaki kültürel ve ticari faaliyetler devamlılık göstermiş ancak özellikle Erken Demir Çağı'nda bu ilişkiler azalmıştır. Bu dönem adanın Anadolu ile kültürel ve ticari etkileşimini gösteren buluntular genellikle Anadolu'nun güneydoğu, güney ve batı bölgelerinde konumlanan yerleşimlerden gelmiştir. İç bölgelerle arasındaki ilişkiye işaret eden yoğun veri söz konusu değildir. Ancak yine de Kıbrıs adasında ele geçirilen iki adet bronz madeninden yapılmış Phryg kâsesi aradaki ilişkinin varlığını bize göstermesi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca Phrygia'da ele geçen 54 adet Phryg kâsesinin benzerlerine Kıbrıs'ta da rastlanmış ve kırmızı üzerine siyah bezemeli bir lekythos ve bir kâse muhtemel Kıbrıs ürünlerindedir. Phrygia'da ele geçen ve Kıbrıs'la ilişkilendirilen bir diğer buluntu grubu ise fibulalardır. Fibulaların çıkış noktasının Kıbrıs olduğu tezi savunulsa da bu konu ile ilgili bir sonuca varılamamıştır. Ancak bu verilere rağmen Phrygia ve Kıbrıs arasında kesin bir ilişkiden söz etmek mümkün değildir. Kıbrıs Anadolu arasındaki ilişkileri gösteren bir diğer yerleşim Karia bölgesinde bulunan Pedasa'dır. Antik kentte yapılan çalışmalar sonucunda ele geçen fibulalar Kıbrıs ile ilişkilendirilmektedir. Mezarlık kazısı sonucu ele geçen Caner Tip II D fibula grubunun benzer örneklerine Kıbrıs'ta rastlanmıştır. Aradaki ilişkiyi gösteren bir diğer buluntu grubu Pedasa Athena Kutsal Alanı'nın güney yönünü sınırlandıran terasta dolgu malzemesi olarak kullanılan mortarlardır. Mortarlar üzerinde yapılan kil, form, renk ve bezeme analizleri sonucu Kıbrıs mortarları ile benzer oldukları sonucuna varılmıştır.

Kıbrıs ile Anadolu arasındaki ilişkilerin en yoğun olduğu bölge Kilikia bölgesidir. Hatta Kilikia ve Kıbrıs'ta ele geçen seramik buluntularının benzerlikleri sonucu bu alanda araştırma yapan uzmanlar "Cypro-Kilikia Kültürü'nden" bahseder. Yerleşimlerde ele geçen buluntu gruplarının büyük bir bölümünü seramik kapların ve sepet kulplu ticari amphoraların oluşturduğu belirlenmiştir. Kilikia Bölgesinde ele geçen Kıbrıs tipi yerel üretim mallarının Gözlükule, Kinethöyük ve Nagidos gibi kentlerdeki seramik fırınlarında da üretiminin yapıldığı bilinmektedir. Yapılan çalışmalar neticesinde Kıbrıs'tan geldiği ya da Kıbrıs taklidi yerel ürünler olduğu tespit edilen seramik gruplarının genellikle Black on Red, Monochrome Ware, White Slip Ware, Red Lustrous Wheel-made Ware, Bichrome Ware teknikleri kullanılarak astarlandığı ve bezendiği tespit edilmiştir. Form olarak ise; dört kulplu kraterler, sepet kulplu, emzikli testicikler, kâseler, pişirme kapları, skyphoslar, omphaloslu kâseler, halka dipli kaplar, kandil parçaları ele geçmiştir. Ele geçen seramiklerden bazıları prestij eşyası veya ölü hediyesi olarak mezarlarda da kullanılmıştır. Bu buluntuların dışında Silifke, Marmaris, Bodrum ve Tar-

sus Müzeleri'nde sergilenen amphoralar Kıbrıs ve Anadolu arasındaki zeytinyağı ticaretini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Soloi/Soli Pompeiopolis ve Sabuniye Höyük'te yapılan kazı çalışmaları sırasında, Kıbrıs'ın bu iki kentle Bronz Çağı'ndan itibaren kurduğu ilişkilerin Demir Çağı'nda da devam ettiğini gösteren buluntular ele geçirilmiştir.

Anadolu'da ele geçen Kıbrıs etkili veya Kıbrıs ithali mal gruplarının genellikle, Cypro-Geometrik I-II-III, Cypro-Arkaik I-II dönemlerine ait olduğu ve boyama tekniği olarak genellikle Bichrome, Black on Red, White Painted, White Slip ve Red Slip tekniklerinin tercih edildiği gözlemlenmiştir. Erken Demir Çağı seramiklerinin yanı sıra Kıbrıs ve Anadolu arasında mezar mimarisi ve terracota figürinler yönünden de bazı benzerlikler bulunmaktadır. Daha önce adada görülmemiş olan anıtsal mezar mimarisinin Anadolu etkisi ile Kıbrıs adasına aktarılmış olduğu belirtilir. Ayrıca heykel sanatında Kıbrıs'ta ele geçen bir khitonlu erkek figürünün başındaki iki yana bakan başlık Kuzey Suriye ya da Anadolu etkisi olması bakımından önem taşımaktadır. Ancak adanın her iki kültürle de etkileşim içerisinde olması ve bu başlık türünün iki medeniyette de kullanılması nedeniyle bu kültürel etkinin tam olarak hangi uygarlıktan Kıbrıs kültürüne geçtiği netlik kazanamamıştır. Anadolu'da ele geçen terracota figürinlerin ise Kıbrıs ithali örnekler ile oldukça benzer olduğu yapılan çalışmalar neticesinde belirlenmiştir. Bu da iki kültür arasındaki sanatsal etkileşimi göstermesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Erken Demir Çağı Kıbrıs-Anadolu ilişkilerini gösteren bir diğer buluntu grubu ise Gözlükule'de ele geçen bronz ok uçlarıdır. İki merkezin alışım teknikleri tamamen farklı olmasına rağmen stilistik özellikleri bakımından birbirlerinden etkilendikleri gözlemlenmiştir.

Çalışmamızda, Erken ve Orta Demir Çağı'nda Kıbrıs Anadolu arasındaki ilişkileri maddi kültür buluntuları ışığında değerlendirdik. Bu ilişkileri arkeolojik veriler sayesinde çok rahat izleyebiliriz. Bunlar içinde öne çıkanı ise Kıbrıs kökenli seramiklerdir. Seramik geleneği sayesinde Kıbrıs'ın ticaret ağını ve kültürel etkileşimini gözleyebiliriz. Tarihsel süreç içinde yaşanan toplumsal olaylar ve siyasi denge değişimleri Kıbrıs ve Anadolu arasındaki kültürel ve ticari ilişkileri etkilemiş olsa da hiçbir zaman tamamen kesilmemiş, arada seyrekleşmiş ancak devamlılığını sürdürmeyi başarmıştır. Ve yine her iki coğrafyanın bulunduğu konumu göz önünde tutunca bu ilişkiler günümüzde olduğu gibi gelecekte de sürecektir.

Kaynakça

- Aktaş vd. 2015 Ş. Aktaş, E. DüNDAR, S. ERKOÇ, M. KOÇAK, “Patara 2014 Yılı Çalışmaları”, *Anmed, Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, 13, 91-98.
- Alanyalı 2005 H. S. Alanyalı, “Patara Tiyatrosu 2004 Çalışmaları”, *Anadolu*, 29, 1-12.
- Alkaç 2013 E. Alkaç, “Silifke Müzesi’nden Doğu Akdeniz Üretimi Amphoralar”, *Cedrus I*, 107-124.
- Arca vd. 2011 E. A. Arca, N. Gökalp, N. T. Önen, “Pamphylia Bölgesi’nin Mısır ve Kıbrıs ile Olan İlişkileri”, *Olba*, 19, 281-312.
- Aslan 2015 E. Aslan, “Kekova Adası 2012 – 2013 Yılı Sualtı Araştırmalarında Bulunan Amphoraların Tipolojik Değerlendirmesi”, *Olba XXIII* 321-369.
- Arslan 1998 N. Arslan, *Kilikya Bölgesi Demir Çağı Seramiği*, (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi), Konya.
- Becks-Polat Becks 2017 R. Becks, B. A. Polat Becks, “2016 Survey at Şeref Höyük/Komama and Environs”, *Anmed new Bulletin on Archaeology from Mediterranean Anatolia*, 15, 251- 260.
- Birecikli 2010 F. Birecikli, “Ana Hatlarıyla Friglerde Din”, *Gazi Akademik Bakış*, 4/7, 215-232.
- Berk 2011 F. M. Berk, *Antik Kaynaklara Göre İç Batı Anadolu’nun (Phrygia) Jeopolitiği*, (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi), Konya.
- Bodet 2018 C. Bodet, “Neolitik Kıbrıs: Anakaranın İzole Bir Yansıması”, *Tina Denizcilik Arkeolojisi Dergisi*, 5/10, 70-89.
- Brown-Catling 1975 A. S. Brown, H. W. Catling, *Ancient Cyprus*, Ashmolean Museum.
- Caneva-Köroğlu 2010 I. Caneva, G. Köroğlu, *Yumuktepe Dokuz Binyıllık Yolculuk*, İstanbul, Ege Yayınları.
- D’Agata 2022 A. L. D’Agata, “Networks of similarities, worlds of shared practices On the use of the term koine for the connections between Cilicia and Cyprus in the first centuries of the first millennium BC”, in: *Beyond Cyprus: Investigating Cypriot Connectivity in the Mediterranean from the Late Bronze Age to the End of the Classical Period* (Ed. G. Bourogiannis), Athens, 263-272.
- Dardeniz 2017 G. Dardeniz, “MÖ. II. ve I. Bin Ok Uçlarında Arkeometrik Bulgular” *MASROP*, 8/10, 7-17.
- Darga 1984 M. Darga, “Karatepe-Azatiwattaya Kalesinin Çanak Çömlek Buluntuları”, *Anadolu Araştırmaları Dergisi*, 10, 371-400.

- Durugönül 2007 S. Durugönül, “Coğrafi-Topografik Özellikler ve Tarihi Gelişim”. *Dağlık Kilikia’da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagıdos* (Ed. S. Durugöl), Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Adalya Ekyayın Dizisi: 6, 3-7.
- Durukan 2007 M. Durukan, “Arkaik Dönem Seramikleri, *Dağlık Kilikia’da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagıdos* (Ed. S. Durugöl), Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Adalya Ekyayın Dizisi: 6, 43-297.
- Erden 2015 E. Erden, *Demir Çağ ve Sonrası Batı Anadolu’da Frig Kültür Etkileri*, (Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü) Aydın.
- Eren 2019 K. Eren, “Arkaik Dönem Miletos Kutsal Alanlarında Bulunmuş Sunu Nesnelere Üzerine Değerlendirmeler”, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/19, 72-84.
- Erhan 2019 N. H. Erhan, *Seramik Buluntular Işığında Geç Tunç Çağı-Erken Demir Çağında Çukurova-Kıbrıs İlişkileri*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Erzen 1976 A. Erzen, “İlkçağ Tarihinde Kıbrıs”, *Bellekten*, 40/157, 93-115.
- Eslick vd. 2017 C. Eslick, C. Gates, M. H. Gates, G. Lehmann, “Cilician Chronology Group a Comparative Stratigraphy of Cilicia. Results of the first three Cilician Chronology Workshops”, *Alt orientalische Forschungen*, 44/2, 150-186.
- Georgiou 2012 G. Georgiou, “Burial and Society”, in: *Ancient Cyprus Cultures in Dialogue Exhibition Catalogue* (Eds. D. Pilides, N. Papadimitriou), Department of Antiquities, Cyprus, Nicosia, 96-99.
- Girginer vd. 2016 K. S. Girginer, Ö. O. Girginer, H. Akıl, M. F. Tufan, “2015 Yılı Tatarlı Höyük Kazısı Sonuçları”, 38. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 443-454.
- Girginer-Girginer 2020 K. S. Girginer, Ö. O. Girginer, “Tatarlı Höyüğün Stratigrafisi Üzerine Ön Sonuçlar”, in: *Mors Immatura Amanosların Gölgesinde Hayriye Akıl Anı Kitabı* (Eds. K. S. Girginer, G. Dardeniz, A. Gerçek, F. Erhan, E. Genç, İ. Tuğcu, Ö. O. Girginer, M. C. Fırat, H. Gerçek, M. F. Tufan) Ege Yayınları, İstanbul, 211-250.
- Graeve 2009 V. Graeve, “2007-2008 Milet Çalışmaları”, 31. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 4, 135-157.
- Gürsoy 2002 C. R. Gürsoy, “Kıbrıs”, *İslam Ansiklopedisi*, 25, 370-371.
- Hodos 2008 T. Hodos, “Relative ceramic densities in the north-eastern Mediterranean Iron Age”, *Olba*, 16, 57-72.

- Karageorghis 1982 V. Karageorghis, *Cyprus From The Stone Age To The Romans*, London.
- Kassianidou 2022 V. Kassianidou, "Tracing Cypriot connectivity with the Eastern Mediterranean and beyond through the trade of copper and other metals", in: *Beyond Cyprus: Investigating Cypriot Connectivity in the Mediterranean from the Late Bronze Age to the End of the Classical Period* (Ed. G. Bourogiannis), Athens, 73-88.
- Kozal 2010 E. Kozal, "Son Tunç Çağı Anadolu ve Komşuları", *Arkeo-Atlas Dergisi*, 7, 10-19.
- Kozal 2016 E. Kozal, "Cypro-Anatolian Connections in the 2nd Millennium BC.", in: *The Northern Face of Cyprus. New Studies in Cypriot Archaeology and History* (Ed. L. Summerer and H. Kaba), Istanbul, Ege Yayınları, 51-61.
- Küçük 2008 S. Küçük, "Demir Çağında Kilikia Bölgesinde Grek Kolonizasyonu" (Doktora Tezi, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü), İzmir.
- Latifova 2013 E. Latifova, "MÖ II.-I. Binyılın İlk Yarısında Eski Doğu'nun Uluslararası İlişkilerinde Kıbrıs'ın Yeri", in: *Congress on Cypriot Studies*, Volume I, 359-366.
- Novak vd. M. Novak, E. Kozal, C. Kummel, A. Ahrens, I. Laube, "2006-2007 Yıllarında Sirkeli Höyük'te (Adana-Ceyhan) Yapılan Türk-Alman Kazıları", 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 297-310.
- Novak-Kozal 2010 M. Novak, E. Kozal, "Sirkeli Höyük 2009 Yılı Çalışmaları", 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 42-50.
- Özaydın 1999 T. Özaydın, *Yumuktepe Demir Çağı Çanak Çömleği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öner - Akbulut 2015 E. Öner, H. Akbulut, "Paleocoğrafik-Jeoarkeolojik Bulgular Işığında Patara Apollon Tapınağı'nın Yerinin Tartışılması: Patara Apollon Tapınağı Kısık Boğazı'nda Mıydı?", *Ege Coğrafya Dergisi*, 24/2, 69-106.
- Özer 2017 B. Özer, "Pedasa Athena Kutsal Alanı arkaik Dönem Kıbrıs Mortarları ve Bölgeler Arası Ticari İlişkilerdeki Rolü", Adalya, 20, 37-68.
- Özer 2018 B. Özer, "Pedasa'dan Erken Demir Çağ Başlarına Ait Mezar Platformları ve Urne Pithoslar", *TÜBA-AR*, 22, 35-55.
- Özgünel 2007 C. Özgünel, "Kıbrıs Salamis Kazılarının Dünü ve Bugünü", *Anadolu/Anatolia* 33, 1-8.
- Özkan 2007 S. Özkan, "Ülkemizde Bulunan Eski Mısır Eserlerine Göre Anadolu-Mısır İlişkileri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 22/1, 77-116.

- Özkaya 1995 V. Özkaya, İ. Ö. *Erken Birinci Binde Frig Boyalı Seramiği*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 181, Erzurum.
- Özsait-Özsait 1996 M. Özsait, N. Özsait, “Şeref Höyük: Komama”, *Anadolu Araştırmaları*, 14, 361-389.
- Özdizbay 2008 A. Özdizbay, “Pamphylia-Perge Tarihi ve Roma İmparatorluk Dönemi Öncesi Perge’nin Gelişimi: Güncel Araştırmalar Işığında Genel Bir Değerlendirme”, in: *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu’na 65. Yaş Armağanı, Euergetes* (Eds. İ. Delemen, S. Çokay-Kepçe, A. Özdizbay, Ö. Turak), İstanbul, Ege Yayınları, 839-872.
- Pamir 2009 H. Pamir, “Alalakh’dan Antiokheia’ya Hatay’da Kentleşme Süreci”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 258-288.
- Pamir 2014 H. Pamir, “Sabuniye Höyük Kazısı”, in: *Hatay Arkeolojik Kazıları ve Araştırmaları*, (Ed. A. Özfirat, Ç. Uygun), Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayın No: 50, 137-155.
- Pamir-Nishiyama 2010 H. Pamir, S. Nishiyama, “2008-2009 Yılı Sabuniye Höyüğü Kazıları”, 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 4, 299-314.
- Polat Becks 2014 B. A. Polat Becks, “Komama’nın Kuzey Territoriumunda Yeni Keşfedilen Bir Yerleşme: Pancarlı Tepe”, *Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/11, 227-239.
- Radner-Vacek 2020 K. Radner, A. Vacek, “The Site of Al-Mina, the Port Of Ahta and Mediterranean Trade In the Age of the Assyrian Empire”, in: *Der Alte Orient und die Entstehung der Athenischen Demokratie*, (Hrsg: C. Horst), Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 108-171.
- Somuncuoğlu 2003 S. Somuncuoğlu, *Sorularla Belgelerle Kıbrıs, Çözüm mü Çözülme mi*, Ankara: Zembil Basım Yayın Limited Şirketi.
- Şahin 2017 F. Şahin, “A New Excavation in the Mediterranean: Adana’s Tepebağ Höyük”, *Anmed new Bulletin on Archaeology from Mediterranean Anatolia*, 15, 1-10.
- Şenol-Aşkın 2007 A. K. Şenol, E. Aşkın, “Amphoralar Işığında Kentin Ticari İlişkileri, *Dağlık Kilikia’da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları Nagıdos* (Ed. S. Durugöl), Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Adalya Ekyayın Dizisi: 6, 241-297.
- Şenoğlu 2013 B. Şenoğlu, *Antik Dönem’de Kıbrıs’ta zeytinyağı-şarap üretimi ve ticareti*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Şevketoğlu 2018 M. Şevketoğlu, “Tathısu-Çiftlikdüzü (Akanthou-Arkosykos): Kıbrıs Erken Neolitik Toplumunu ve Deniz İlişkileri”, *Tina Denizcilik ve Arkeoloji Dergisi*, 9, 9-28.

- Tekocak-Zoroğlu 2013 M. Tekocak, L. K. Zoroğlu, “Kelenderis’te Bulunan Bir Grup Roma Dönemi Ticari Amphorası ve Düşündürdükleri” *Olba*, XXI, 109-140.
- Webb 2022 J. M. Webb, “Cyprus’ maritime connectivity before and during the transition to the Late Bronze Age. The case of the north and northwest”, in: *Beyond Cyprus: Investigating Cypriot Connectivity in the Mediterranean from the Late Bronze Age to the End of the Classical Period* (Ed. G. Bourogiannis), Athens, 23-34.
- Yağcı 2003 R. Yağcı, “Soli/ Pompeiopolis 2001 Kazıları”, 24. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1, 513-520.
- Yağcı 2007 R. Yağcı, “Soli-Pompeiopolis 2005 Yılı Kazıları”, 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 175-184.
- Yıldırım 2019 N. Yıldırım, “Eski Doğu Akdeniz’de Bir Krali Liman Al Mina”, *Archivum Anatolicum*, 13/2, 185-201.

İnternet Kaynakları

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9385&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9385&html=ages_detail_t.html&layout=web) (20.04.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=5059&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=5059&html=ages_detail_t.html&layout=web) (4.07.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=11668&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=11668&html=ages_detail_t.html&layout=web) (25.04.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=2766&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2766&html=ages_detail_t.html&layout=web) (7.05.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=9006&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=9006&html=ages_detail_t.html&layout=web) (6.05.2021)

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=11126&html=ages_detail_t.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=11126&html=ages_detail_t.html&layout=web) (7.05.2021)

<https://mugla.ktb.gov.tr/TR-273357/marmaris-muzesi.html> (8.05.2021)